

Zitierhinweis

Hlaváček, Ivan: review of: Udo Kindermann (ed.), *Kunstdenkmäler zwischen Antwerpen und Trient. Beschreibungen und Bewertungen des Jesuiten Daniel Papebroch aus dem Jahr 1660*, Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 2002, in: *Český časopis historický*, 2017, 2, p. 527-531, DOI: 10.15463/rec.864841402

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

války se z Alžběty stala definitivně bojovnice za protestantskou věc (*Warrior Queen*).⁷ Obě tyto polohy jejího obrazu však přetrvaly dodnes a staly se jakýmsi potenciálem možného výkladu anglických dějin druhé poloviny 16. století, což je ostatně vidět i ve výše zmíněných filmových adaptacích.

Jiří Hrbek

Udo KINDERMANN

Kunstdenkmäler zwischen Antwerpen und Trient. Beschreibungen und Bewertungen des Jesuiten Daniel Papebroch aus dem Jahr 1660. Erstedition, Übersetzung, Kommentar

Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag 2002, VII + 527 s., ISBN 3-412-16701-0.

Udo KINDERMANN

Kunstdenkmäler in Veneto. Beschreibungen und Bewertungen des Jesuiten Daniel Papebroch aus dem Jahr 1660. Erstedition, Übersetzung, Kommentar

Köln – Weimar – Wien 2016, Böhlau Verlag, 257 s., ISBN 978-3-412-50366-6.

Susanne DAUB

Kunstdenkmäler in Latium und der Toskana. Beschreibungen und Bewertungen des Jesuiten Daniel Papebroch aus den Jahren 1661–1662. Erstedition, Übersetzung, Kommentar

Köln – Weimar – Wien, Böhlau Verlag 2016, 321 s., ISBN 978-3-412-50346-8.

Jedno z předních německo-rakouských nakladatelství připravilo, resp. připravuje svým čtenářům po letech pokračování opravdového zážitku. Je třeba obrátit se nejdřív do počátku tohoto století, kdy vyšel první svazek referovaného díla. A hned tu lze říci, že čtenáři se při četbě dostávají nejen poučení, ale i potěšení. Vydává se totiž deník jezuita Daniela Papebrocha (1628–1715), významného člena jezuitského konventu v Antverpách a týmu Jeana Bollanda (1596–1665), zakladatele gigantické, dodnes neuzavřené edice *Acta sanctorum quodquod toto orbe coluntur*.¹ Papebrochovo jméno je notoricky známo jako jméno muže, který svým komentářem k druhému dubnovému svazku právě jmenovaného díla označil za falza prakticky všechny nejstarší listiny kláštera Saint Denis u Paříže (dnes Paříž), nekropole středověkých francouzských králů. Přiměl tak, či spíše vyprovokoval, Jeana Mabillona (1632–1707) k jeho zakladatelskému dílu v oblasti diplomatiky, resp. pomocných věd historických vůbec, totiž k sepsání knihy *De re diplomatica libri sex* (1681).

7 Jako zajímavý námět pro budoucí bádání se jeví srovnání modelu protestantské a katolické bojovnice na prahu třicetileté války. Oba konfesní tábory jakoby měly vnitřní potřebu zvolit si jako svou (metafyzickou) vůdkyni ženu a Alžběta I. odpovídá v mnohém „generalissimé“ katolických vojsk, tedy Panně Marii. V této souvislosti bych rád upozornil na podnětnou práci Helen HACKETT, *Virgin Mother, Maiden Queen. Elisabeth I. and the Cult of the Virgin Mary*, Basingstoke 1996.

1 Bolland volně navázal na, byť výrazně skromnější, plán profesora univerzity v severofrancouzském Douai Henryka Rosweydea z r. 1607.

Že Papebroch byl také autorem rozsáhlého latinského deníku z více než dvouleté badatelské cesty do Itálie v letech 1660–1662, kterou podnikl spolu s Gotfriedem Henschenem (1601–1681), vědělo jen málo specialistů či regionálních historiků.² Až když v roce 2002 vyšla péčí profesora středolatinské filologie na kolínské univerzitě Udo Kindermanna edice úvodní části deníku, zpracovávající začátek oné cesty (od 23. července do 23. října 1660), dostalo se jí pozornosti. Nikoliv však – alespoň pokud vím – u nás, ačkoli by si to zasloužila. Když nyní po více než deseti letech vyšly další dva svazky, je třeba představit edici poněkud zřetelněji.

Už na první pohled je nápadné, že tyto svazky nemají společný titul ani číslování. Jen na levé straně apertury titulního listu je u svazků z roku 2016 umístěna nenápadná informace o tom, že vydání Papebrochova deníku je finančně zajištěným projektem, jehož odborným garantem je právě editorka svazku věnovaného Papebrochově a Henschenově cestě po Latii a Benátsku. Ve svazku Susanne Daubové je tamže uvedeno, že v rámci projektu je na programu vydání i svazků o Emilii-Romagni, Markách s Umbrií, Římu, Neapoli, Ligurii, Lombardii a Piemontu. Ovšem v předmluvě (resp. úvodu) o tom ani v jednom svazku už není podrobnější informace, a tak se o možných konkrétních dalších výstupech nedozvídáme nic.

O jisté (možná zdánlivé, leč nevysvětlené) nesoustavnosti svědčí i to, že zatímco na úvodní svazek Kindermannův, jenž popisuje cestu z Antverp do Tridentu (od konce července do konce října 1660), bezprostředně navazuje svazek téhož autora o Benátsku (od října do 10. listopadu 1660), svazek Daubové přeskakuje celý rok putování z Benátek do Říma včetně dlouhodobého pobytu ve Věčném městě. Začíná totiž až počátkem října 1661 a končí po pěti měsících počátkem března 1662. Pozorujeme tak hiát nejen pro období cesty do Říma přes Emilii, Marky a Umbrii, několikaměsíční pobyt v samotném Římě, ale i cestovatelskou odbočku do Neapole přes Grottaferratu a Monte Cassino a pak zpět do Říma. Teprve poté navazuje Daubovou vydané Latium a Toskánsko. Můžeme se tedy domnívat, že si editoři práci rozdělili tak, že Daubová vydá vše počínaje právě vyšlým Latiem/Toskánskem až do návratu do Antverp přes Luccu, Janov, Milán, Lyon, Dijon, Paříž a Rouen s řadou dalších zastavení. Kindermann pak patrně má dovést edici deníku do Říma včetně odbočky na jih.

Předložené svazky tedy zdaleka dílo neuzavírají. Jen odhadem, neboť v průvodních textech nenacházím kupodivu v tomto směru bližší informace, se lze domnívat, že se ještě můžeme těšit na několik dalších svazků, pokud ovšem tomu současná technika neučiní drsný konec jako tomu je v případě důležitého *Handbuch der historischen Stätten* mnichovského Krönerova nakladatelství. Rozhodně by to byla mimořádná škoda. O eventuálním postupu konkrétních prací na dalších svazcích se totiž zatím nedozvídáme nic určitějšího. Také proto upozorňuji na dílo ještě nedokončené, ale už dnes natolik výrazné, že stojí za to, aby bylo stručně představeno.

2 Zejména to byli někteří němečtí regionální badatelé, kteří tu a tam použili lokální segment Papebrochových poznámek a pozorování pro své bezprostřední potřeby, aniž by však z toho byl zřetelněji patrný význam a rozsah Papebrochova deníku jako celku.

Současných svazků se ujali představitelé středo- a novolatinské filologie na německých univerzitách v Kolíně nad Rýnem (Udo Kindermann) a v Jeně (Susanne Daub). Výskou kvalifikací editorů je dána záruka zpracování edice. Její základ tvoří originál Papebrochova deníku, který měl své osudy a dlouho byl považován za ztracený. Po zrušení jezuitského řádu v sedmdesátých letech 18. století rozhodl císař Josef II. v roce 1786 o tom, že majetek antverpských jezuitů mohou koupit premonstráti v Tongerlo. Tam se také teprve v době mezi oběma světovými válkami znovu objevil originál, ale do rukou Bollandistů, kteří dnes sídlí v Bruselu, se vrátil až v r. 1950. Dosud tak byly k dispozici jen nespolehlivé opisy.

Odborného čtenáře nepříjemně překvapí, že se ani v jednom svazku nesetkáváme s bytí i jen poněkud podrobnějším kodikologickým popisem editovaného pramene, ač je úvodem pojednáváno o obsahu spisu, o Papebrochově latině i o technických otázkách edice. V šestistránkovém pojednání o deníku v prvním Kindermannově svazku tak nacházíme jen informace obsahového charakteru (s. 9–15), a ani v dalších svazcích není popis doplněn ani jím, ani Daubovou, což je takřka nepochopitelné. Signaturu se ovšem dovídáme a při listování můžeme zrekonstruovat, že kapitoly zřejmě tvoří jednotlivé lokality, jejichž odstavce jsou podle obšírnosti resp. podle sdělovaného obsahu průběžně očíslovány.

Stručná charakteristika všech tří výše uvedených svazků zní tedy tak, že po typové stejných úvodech přichází nejdřív německý překlad deníku s věcným komentářem. Ten odkazuje na případné změny v jednotlivých monumentech, jak pokud jde o stavební substanci, tak i o vnitřní vybavení. Komentář dále podává bližší informace o osobách, které se v deníku objevují. Čtenáři se tak dostává dostatečných informací, které lze jistě v jednotlivostech různě doplňovat. Víc už ale na editorech nebylo možno žádat.

Leccos se týká vnějších osudů i řady Papebrochem studovaných knihoven. Někdy se tak dovídáme o barbarském ničení tohoto nenahraditelného kulturního statku často nevzdělanými italskými kněžími, přičemž Papebroch občas kritizuje i jejich latinu. O jednom knězi dokonce konstatuje, že dal rukopisné knihy (v polovině 17. století!) vyhodit, protože je neuměl přečíst, jinému je vytýkán špatný výkon při kázání apod. Titulek i podtitulek edičních svazků poněkud klame v tom smyslu, že v deníku nejde toliko o popisy uměleckých památek, i když ty stojí v popředí, ale je to často i živý popis každodennosti, s níž se autor setkal na cestě. Tedy třeba popis útrap putování v zimě a nečasu, pěšky či primitivními dopravními prostředky. Papebroch ale popisuje i kolísavou úroveň ubytování, ba nahlížíme nezdvořile i do jeho talíře a číše. Ale šlo také o jeho kontakty s lidmi. Samozřejmě především s duchovními, ovšem také s osobami světskými, často vysoce postavenými, které si pokládaly za čest nabídnout oběma jezuitským celebritám přechodný útulek.

Jednoznačně se tak jeví, že autor byl vnímavý k světským aspektům cesty a zřejmě nešlo jen o suchého patrona, jak by se mohl čtenář domnívat. Někdy se autor dokonce rozepisuje o stavu příslušné instituce či o tom, jakého se jim dostalo přijetí, což se mohlo odrážet i v tom, že jejich pobyt tu či onde se mohl protáhnout na několik až více dnů.

A ovšem ani hlavní účel cesty nepřichází zkrátka; mám na mysli kratší či delší poznámky o návštěvě knihoven a o hledání hagiografických textů. To ovšem v deníku poněkud ustupuje do pozadí. Nicméně přesto přijde řeč i na kopistickou práci zejména

v některých zapadlých, ale i čelných knihovnách (např. benátská Marciana a jiné). Tato činnost se odehrávala nejen přímo v jejich prostorách, ale rukopisy byly vypůjčovány a opisovány i mimo ně, třeba právě v dočasných příbytcích prací obou teologů či najatých kopistů.

O této aktivitě a vlastně o smyslu celé Papebrochovy cesty deník soustavněji neinformuje. Tomu byly věnovány jiné písemné produkty. Spíše jen z náznaků se tak dovídáme, že zejména Henschen, ale i Papebroch posílali zprávy (a ovšem zejména opisy hagiografických textů) do antverpského centra k Bollandovým rukám, kde jsou uloženy dodnes. Ovšem „Museum Bollandicum“, jak je nazýváno ono jezuitské pracoviště, které posléze přesídlilo do Bruselu, chová ještě další materiály k této cestě. Zejména jde o asi 140 dopisů Papebrochova souputníka Henschena J. Bollandovi, které ale podle Kindermanna nejsou zdaleka tak „šťavnaté“, jako Papebrochův deník. Bylo by ovšem i tak více než vítané, kdyby byl tento soubor též zpřístupněn, a to v nějaké soustavné moderní formě.³

Je třeba shrnout podrobněji, co přináší Papebrochův deník. Autor dává především průchod svému kněžství, neboť se soustřeďuje na vyjmenovávání a popis toho, co jej na shlédnutých památkách církevní kultury a na místním kultu zaujalo především. Protože ovšem cílem cesty nebyla „vizitace“ těchto objektů, setkáváme se často s jeho politováním, že tomu či onomu objektu, nejčastěji kostelu, nemohl věnovat větší pozornost. Nicméně i tak jde o ojedinělou informaci pro historiky umění, zejména architektury, o tehdejšímu stavu toho kterého objektu, neboť většina z nich prošla během oněch více než tří set padesáti let většími či menšími úpravami a přestavbami. Ty ale ani zdaleka nejsou dostatečně zdokumentovány. Abychom si učinili konkrétnější představu, je třeba říci, že v prvním svazku jde celkem o čtyřicet lokalit (vedle špičkových jako jsou Kolín nad Rýnem, Mohuč, Würzburg nebo Bamberg to byly i lokality tehdy už méně významné, ale ve středověku důležité jako např. Ebrach).

Samostatná pasáž byla věnována přechodu Alp, na nějž si Papebroch věru postěžoval. Vůz, který je vezl, se během cesty tak natrásal, že Papebroch poznamenává, že jeho sedací partie po příjezdu do Tridentu byly plné velkých puchýřů (*totam sessionis cutem grandibus pustulis tumidam ulcerosamque retulerim*). Také spočítal, že při sjíždění do Pádské nížiny potkali za první den přes sto povozů s vínem, které směřovaly do Bavor; druhý den jich bylo kolem čtyřiceti. Papebroch ale stihl také pochválit jeho kvalitu, jakož i chutnost podávaného jídla a čistotu ubytovacích prostor (*nitor belgicus et ratio condiendorum ciborum optima*), postěžovat si na drahotu či popsat tu nebo onu návštěvu.

V Itálii počet v deníku popisovaných lokalit klesá, neboť úměrně k jejich významu a částečně také délce pobytu antverpských cestovatelů narůstá rozsah popisu. Tak se v druhém svazku Papebroch rozepisuje o Veroně, Vicenze, Padově a ovšem zejména o dominantních Benátkách. Poté je v současném stavu edice Papebrochova deníku už výše naznačený hiát a Daubová vydává zápisky z cesty po opuštění Říma do Janova. Že tu dominují Florencie a Siena, není třeba zdůrazňovat. Vedle zmiňovaných věcných poznámek věnují oba editoři pozornost i aparátu textovému. V té souvislosti je třeba upozornit na to, že

3 Robert GODDING – Bernard JOASSART – Xavier LEQUEUX – François De VRIENDT – Joseph van der STRAETEN, *Bollandistes, Saints et Légendes. Quatre siècles de recherche*, Bruxelles 2007, s. 61. Tamže je též otištěn přehledný kartografický itinerář této cesty, z něhož jsou dobře patrné zatím vynechané úseky (s. 60). Viz i referát ČČH 106, 2008, s. 697.

německý překlad předchází originálnímu textu latinskému. Považuji to za nepříliš šťastné řešení, neboť jediná logická cesta byla prezentovat oba texty zrcadlově vedle sebe. Důvody, které pro to svědčí, snad ani není třeba uvádět. Doufejme, že se s touto změnou setkáme v příštích svazcích.

Nepostradatelný společný jmenný a věcný rejstřík nemá jednotnou strukturu. Tak jsou-li u S. Daubové knihovny řazeny pod heslo Bibliotheca s konkrétním označením (nikoliv uvedením lokality, v níž se nalézá), v obou Kidermannových svazcích přichází pouhé heslo Bibliotheken bez bližší specifikace. U Daubové pak vypadla některá hesla věcná. U budoucích svazků by bylo dobře, kdyby tu i jinde došlo k větší unifikaci a zejména k přiřazení jednotlivých pojmů k příslušným lokalitám. Treba k tomu dodat, že rejstříky se týkají pouze úvodu a německého překladu, u něhož je již zmíněný bohatý aparát. V latinském textu je jisté kolísání. Zatímco Kindermann podává hladký text s tím, že aparát (Lectiones) je připojen poněkud neprakticky na závěr, Daubová přidává textové poznámky vsťřícně bezprostředně pod čarou. Všechny svazky doprovázejí rozsáhlé seznamy literatury. Zdaleka se nedubluji, protože v hojné míře je reflektována speciální, zejména italská literatura k jednotlivým lokalitám resp. konkrétním objektům.

Není pochyb o tom, že editoři doslova „objevili“ pramen velké důležitosti, pramen, který zaujme důstojné místo v kategorii cestovních deníků raného novověku. V denících z kategorie vědeckých *Itinera* pak místo z nejpřednějších.

Ivan Hlaváček

Hermann ZEITLHOFER

Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald

Wien – Köln – Weimar, Böhlau 2014, 374 s., ISBN 978-3-205-79565-0.

Vídeňský historik střední generace Hermann Zeitlhofer předložil čtenářům publikaci, v níž se na příkladu jihočeské farnosti Kapličky na panství Vyšší Brod pokouší analyzovat řadu dlouhodobých strukturálních změn probíhajících na (teritoriálně) českém venkově v období od konce třicetileté války do poloviny 19. století. Řadí se tak ke skupině českých historiků a historiček, kteří v poslední době publikovali nebo připravili do tisku práce analyzující podobnou problematiku v jiných mikroregionech, jako jsou panství Štáhlavy (Alice Velková), Frýdlant-Liberec (Dana Štefanová), Chýnov (Josef Grulich), Mělník (Jiří Koumar) nebo Horní Police (Markéta Pražáková Seligová). Jde vesměs o přepracované disertace, reflektující výrazněji než původní texty mezinárodní diskuse k dané problematice. Po vzoru proslulých monografií Petera J. Schlumbohma, Hanse Medicka nebo Davida Warrena Sabena kombinují jejich autoři kvantitativní analýzu s kvalitativními přístupy, což jim umožňuje „zvalidnit“ statisticky sledované procesy, lépe pochopit motivaci analyzovaného jednání a zároveň získat potřebnou korekci jednostranných až voluntaristických pohledů, které hrozí při výlučném využití kvalitativních metod. Zaměření na jedno panství a v jeho rámci hlubší analýza vybraných vesnic i důkladná kontextualizace jim přitom poskytuje možnost podrobně zkoumat